

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку людської цивілізації характеризується, з одного боку, нарощенням інтеграційних тенденцій у світовому господарстві, поглибленням інтернаціоналізації виробництва та обміну, уніфікацією національних, економічних і соціальних стандартів, а, з другого, - ускладненням багаторівневих взаємозв'язків між суб'єктами глобальної економічної системи та виникненням нових суперечностей між ними. Це вимагає передусім якісного вдосконалення та структурно-функціональної оптимізації діючої нині системи інституціонального забезпечення глобального економічного розвитку, оскільки в останні два десятиріччя все більшого прояву набуває відставання регуляторних механізмів від динаміки та масштабів глобальних трансформацій. Зокрема, вони є неадекватними зростаючим потребам цілепорядкування інвестиційних, товарних, інформаційних, капітальних і людських потоків, яке б відповідало сучасному рівню глобалізації світогосподарських зв'язків та сприяло гармонізації інтересів основних акторів міжнародних економічних відносин. Такий нелінійний і водночас системний характер розвитку світогосподарських процесів обумовлює надзвичайну актуальність досліджуваної теми, ставить перед науковцями та політиками завдання глибокого теоретичного осмислення закономірностей функціонування інститутів національного, міждержавного і наднаціонального рівнів та шляхів формування цілісної глобальної регуляторної системи на основі нових парадигмальних засад. Теоретичні основи генезису та еволюції інституціональної структури економічного розвитку держав та їх регіональних угруповань, специфіки функціонування різних видів і рівнів інститутів, фактори й умови їх ефективної діяльності та стимулюючого впливу на суспільний прогрес, розкрито в працях таких зарубіжних і українських вчених як: Д. Лук'яненка, З. Луцишин, В. Мітчелла, О. Мозгового, Д. Норта, Є. Новицького, А. Олефір, Є. Панченка, Ю. Пахомова, Я. Тінбергена, Р. Фрімана, А. Філіпенка, Р. Хейлброннера, Т. Циганкової, Й. Шумпетера, В. Якубенко та інших. Разом з тим, в науковій літературі на сьогодні недостатньо повно розкрито методологічні аспекти модифікації системи інститутів, їх сутності та ієрархічної структури за умов формування глобальної моделі економічного розвитку. Вимагають подальшого теоретичного обґрунтування шляхи і механізми вдосконалення організаційної побудови та диверсифікації форм і методів їх діяльності, вдосконалення методик оцінки ефективності функціонування міжнародних інститутів. Таким чином, комплексне дослідження процесів інституціоналізації глобального економічного розвитку є важливим, як в теоретичному, так і практичному плані.

Метою дослідження є поглиблення методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо процесів інституціоналізації економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Ефективність економіки визначається інституціональним середовищем її розвитку. В економічній науці інституційне середовище розглядається як сукупність основоположних політичних, соціальних, юридичних і економічних правил, що визначають рамки людської поведінки й утворюють базис для виробництва, обміну і розподілу. Отже, інституційне середовище - це чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають рамкові умови функціонування й розвитку економічних суб'єктів.

Інституціональне середовище економічного розвитку може бути сприятливим за умови узгодження інституціональних інтересів суб'єктів та агентів інституту. Суперечності, які виникають у середині інституту, є поштовхом до його удосконалення і вирішуються на таких рівнях: на першому рівні - у разі виявлення розбіжності чи специфічних інтересів агентів у межах загального інтересу інституціонального суб'єкта,

можливим виходом є усунення особливих, незвичних форм та методів здійснення господарських взаємодій або їх виокремлення в інші групи; на другому рівні, за умови вияву локалізації деяких особливих форм взаємодії, доцільним є закріплення нових правил чи норм у межах окремого співтовариства учасників економічних відносин. При цьому можливі два варіанти вирішення суперечності:

- відкидання правил і норм, які в процесі апробації продемонстрували неспроможність;

- остаточне закріплення правил і норм, які забезпечують ефективні взаємозв'язки економічних суб'єктів, як формальних правил.

За цього варіанта простежується новий, третій рівень - протиставлення сторін і становлення нового інституту.

Підходи і способи розв'язання внутрішніх суперечностей і забезпечення взаємодії інститутів утворюють основу формування інституціонального механізму - невід'ємної частини господарського механізму, що забезпечує відтворення адекватних зовнішньому середовищу правил. Це спосіб установлення порядку, що стабілізує економічну структуру і контролює дотримання загальних норм господарської поведінки. У разі зміни економічних умов господарської діяльності структуру і межі угод, контрактів, договорів постійно переглядають, тому інституційний механізм є процесом їх безупинного творення, розвитку й трансформації. Як функціональна підсистема господарського механізму інституційний механізм створює організаційно-нормативні умови стабільної роботи суб'єктів економіки, законодавчо закріплює економічні відносини, сприяє ефективній реалізації цілей і завдань, які ставить господарський механізм [2].

Розвиток інституціонального середовища визначається кількісними та якісними характеристиками інститутів. А відтак, у процесі формування інституціонального середовища розвитку економічних систем необхідним є пошук відповідей на питання, за якої кількості інститутів оптимізується функціонування економічної системи, аналіз сукупності яких інститутів забезпечує адекватне розуміння сутності та змісту економічної системи, скільки суб'єктів має взаємодіяти, щоб інститут став повноцінним. Норма, яка використовується у відносинах суб'єктів, стає інститутом, коли її дотримується більшість. Які кількісні межі "більшості"? Вирішення цих питань лежить в основі вироблення алгоритму інституціонального аналізу та об'єктивної інтерпретації інституціональних змін.

Важливим моментом, урахування якого лежить в основі забезпечення оптимальності інституціонального середовища, є рівень обґрунтованості інституціоналізації відносин з погляду трансакційних витрат, тобто цінності ресурсів, що спрямовуються на створення та використання інститутів. Дослідження цих витрат особливо актуальне в процесі трансформації економічної системи, коли змінюються природа та напрями впливу інституціонального середовища на поведінку економічних суб'єктів.

Інституціональне середовище піддається постійній трансформації, що пов'язано з інституційними змінами, зумовленими невідповідністю між наявними інститутами і зміненими умовами, зовнішнім середовищем. Трансформація інституціонального середовища базується на запровадженні інституціональних технологій. Інституціональні технології - це технології, пов'язані з генерацією (проектуванням, вирощуванням), а також імпортом нових інститутів, здатних забезпечити зниження трансакційних витрат функціонування економічної системи [1].

Генерування (проектування) інститутів передбачає їх свідоме створення на основі виявлення реальної потреби в них. Така генерація є однією з інституціональних функцій держави, що формує інституціональні передумови економічного розвитку, створюючи прогресивну структуру власності, розвинуту банківську систему, привабливий інвестиційний клімат, належні умови розвитку інноваційної діяльності.

Другим напрямом становлення інституціональних технологій є імпорту інститутів. За вдалого імпорту інституту за відносно короткий період відбувається його позитивна адаптація до нового інституціонального середовища, і він виконує ті самі функції, що й в економіці, з якої був запозичений. Це досягається на основі ретельного вивчення вигід і втрат від запровадження нового інституту і ліквідації старого у випадку заміни з використанням інструментарію інституціонального планування, яке передбачає такі основні етапи:

- визначення цілей і завдань нового інституту;
- попередній розрахунок вигід і втрат різних соціальних груп від запровадження нового інституту;
- пошук аналогів в інших країнах або в минулому цієї країни;
- розроблення стратегії впровадження;
- вибудовування (у випадку потреби) ланцюга супутніх інститутів;
- розроблення комплексу заходів з адаптації нового інституту з метою мінімізації витрат спротиву з боку окремих груп населення;
- завершальний підрахунок вигід і втрат (у тому числі й соціальних) від запровадження нового інституту і їх зіставлення з наявним фінансовим забезпеченням [1].

При цьому слід врахувати, що будь-які інституціональні реформи повинні мати фінансову підтримку, необхідну для компенсації втрат, яких зазнають окремі соціальні групи від запровадження нового інституту.

Зарубіжний і вітчизняний досвід доводить, що імпорту інститутів з розвинутих країн у країни з перехідною економікою відбувається дуже непросто, супроводжується цілим комплексом негативних наслідків, зумовлених розбіжностями в інституційному середовищі країни-експортера й країни-імпортера. Такі негативні наслідки спостерігалися в Україні на початку 90-х років, коли механічне копіювання досвіду зарубіжних країн у питаннях інституціонального забезпечення процесів приватизації, управління окремими сферами і галузями, формування ринкових відносин у практиці інституціональних перетворень призвели до ускладнення економічної та соціальної ситуації в країні.

Тому головним критерієм оцінки інституцій є їх ефективність. У ринковій системі вони ефективні, за умови коли ґрунтуються на індивідуалістських цінностях і сприяє взаємовигідній реалізації особистих інтересів. Неефективний стійкий інститут прийнято називати "інституціональною пасткою". Стійкість інституційної пастки означає, що за умови істотного тимчасового зовнішнього впливу на систему, вона (система) залишається в інституціональній пастці. Потрапивши до неї, система вибирає неефективний шлях розвитку, до того ж згодом перехід на ефективну траєкторію може виявитися уже нерациональним.

У процесі формування інституціонального середовища розвитку економіки України особливо актуальними є завдання не тільки створення, проектування, імпорту інститутів, а й діагностування їх зрілості та придатності для сформованого рівня розвитку економічних відносин. Тому в реаліях української економіки на особливу увагу заслуговує питання формування механізму моніторингу ефективності інститутів, їх закріплення у повсякденній життєдіяльності суб'єктів господарювання та своєчасної заміни відповідно до змін траєкторії розвитку економічної системи, зумовлених викликами глобалізаційних та інтеграційних процесів. Ці моменти є важливими а огляду на те, що, як показує вітчизняний досвід, запровадження інституту в економічне життя ще не гарантує його врахування і дотримання. Свідченням цього є той факт, що навіть за сформованої в основному законодавчої бази розвитку підприємництва в Україні бізнес-структури дуже часто ігнорують формальні правила. З урахуванням цього вдосконалення інституціонального середовища пов'язане з процесом інституціоналізації, який полягає в єдності таких складових: у короткостроковому періоді - декларування на законодавчому рівні певних правил та норм поведінки економічних суб'єктів; у довгостроковому періоді -

легітимізація, суспільне їх визнання, закріплення цього визнання в "неписаних" правилах і рамках індивідуальної та суспільної поведінки.

Висновок. Результатом розвитку нової інституціональної теорії є можливість пояснення взаємозв'язків між системоутворюючими поняттями економічного розвитку, що дозволяє ідентифікувати ступінь конвенціональності накопиченого знання та можливість використання результатів розв'язання методологічних питань, досягнутих дослідницькими програмами. Економічний розвиток слід розглядати не лише як процес кількісних та екстенсивних змін, але й змін якісних, насамперед, інституціонального характеру.

Анотація.

Розглядаються методологічні аспекти модифікації системи інститутів, їх сутності та ієрархічної структури за умов формування глобальної моделі економічного розвитку.

Ключові слова: інституціоналізація, економіка, інститути, середовище, технології, держава, функції.

Аннотация.

Рассматриваются методологические аспекты модификации системы институтов, их сущность и иерархическая структура по условиям формирования глобальной модели экономического развития.

Ключевые слова: институционализация, экономика, институты, общество, технологии, государство, функции.

Annotation.

Methodological aspects modification of institutions, their nature and hierarchical structure in terms of the formation of a global model of economic development.

Key words: institutionalization, economy, institutions, environment, technology, state, functions.

Список використаних джерел:

1. Гайдай Ю. В. Трансформація структурних складових глобального інституційного середовища // Міжнародна економіка. Збірник наукових праць. Вип. 50 / Відп. редактор В.Є. Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2006. – С.238-250
2. Хвесик М.А., Голян В.А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика: Монографія. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2006.